

УДК 81'23

ORCID: 0000-0001-9735-3715

Катерина Валентинівна Олександренко
доктор психологічних наук, професор,
завідувачка кафедри іноземних мов
Хмельницький національний університет,
м. Хмельницький, Україна
oleksandrenkok@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4667-6252

Ольга Валеріївна Мисечко
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри перекладу,
Національна академія Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна
ov.mysechko@ukr.net

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ СПРИЙНЯТТЯ І РОЗУМІННЯ ІНШОМОВНОГО ТЕКСТУ

Стаття присвячена проблемам дослідження лінгвістичних і психолінгвістичних чинників, які впливають на процес сприйняття та розуміння іншомовного тексту, що є важливою складовою у підготовці майбутніх фахівців з міжнародних відносин. Згідно із сучасними дослідженнями на рівні тексту реалізується задум висловлювання, проходить взаємодія мови і мислення. Описано найбільш поширені концепції дослідження тексту, зокрема лінгвістична, психологічна, методична, психолінгвістична. Проаналізовано категорію семантичної напруженості і лексичної рекурентності, які впливають на сприйняття, розуміння і запам'ятовування текстового матеріалу. Семантична напруженість тексту визначається як суб'єктивна категорія, зумовлена ступенем смислової і змістової новизни тексту для реципієнта. До основних чинників, які підвищують семантичну напруженість тексту відносять: лексичні одиниці з широкою семантикою, спеціальну термінологію, дійтичні одиниці, okazionalnі слова, слова з імпліцитним значенням, абрєвіації та власні назви, референтну неоднозначність лексичних одиниць тощо. Встановлено, що семантична напруженість може виконувати дві основні функції: конструктивну і деструктивну, де конструктивність напруженості полягає у тому, що вона являє собою джерело нової інформації, а її деструктивність призводить до неадекватно сприйняття і розуміння. Рекурентність визначається як механізм породження, репрезентації та актуалізації смислу. Зазначається, що рекурентність можна досліджувати у широкому та вузькому контекстах. У вузькому значенні рекурентність розглядається як повтор на рівні структурної організації тексту, де вона репрезентується відповідними одиницями на фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному рівнях. У широкому розумінні рекурентність - це культурна і лінгвокультурна універсалія, яка є ключовою для гуманітарних наук. Встановлено, що надмірна насиченість письмового тексту рекурентними одиницями негативно впливає на процес перекладу, викликаючи розсіювання уваги, створення хибного уявлення про простоту і зрозумілість матеріалу, зниження запам'ятовування і як результат неправильного відтворення. Теоретичні положення були підтверджені

експериментальними даними: для успішного запам'ятовування коефіцієнт рекурентності не повинен перевищувати показника 0,20-0,25. Отримані результати можна використовувати у навчанні як усного, так і письмового видів перекладу.

Ключові слова: породження тексту, сприйняття, розуміння інформації, запам'ятовування, мовлення, семантична напруженість, рекурентність, дейксис.

ORCID: 0000-0001-9735-3715

Kateryna Oleksandrenko
DSc (Psychology), Professor,
Chief of Foreign Languages Department,
Khmelnyskyi National University,
Khmelnyskyi, Ukraine
oleksandrenkok@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4667-6252

Olha Mysechko
PhD in Psychology,
Associate Professor of Translation Department,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of State Border Guard
Service of Ukraine,
Khmelnyskyi, Ukraine
ov.mysechko@ukr.net

PSYCHOLINGUISTIC ASPECTS OF TEXT PERCEPTION AND UNDERSTANDING

The article is devoted to the problems linguistic and psycholinguistic factors influencing the processes of text perception and understanding as one of the aspects in preparation of future specialists in international relations. According to the modern researches text is the result of speech and thinking processes realization. Different approaches to the text analysis are described, i.e. linguistic, psychological, methodological, psycholinguistic. Lexical units recurrency and semantic strain which predetermine perception, comprehension and memorization of the text material are described. Semantic strain of the text is defined as a subjective category preconditioned by the degree of the meaning and content novelty for the recipient. Different means of semantic strain within the text are employed: lexical units with wide semantic meaning, special terminology, deictic units, occasional words, words with implicit meaning, abbreviations and proper names, referential ambiguity of lexical units etc. Thus, semantic strain fulfils two functions: constructive and destructive whereas the first is the source of new knowledge and the second requires additional efforts in the process of perception and comprehension. Recurrency is regarded as the mechanism of generation, representation and actualization of the meaning. Recurrency may be researched in a narrow and broad aspects. Within the narrow approach it is explicated on the level of the text structural organization represented by the repetition of the same units on lexical, phonetic, morphological, syntactic levels. The second aspect investigates recurrency as a cultural universal within the frameworks of the humanities. The negative influence of excessive usage of recurrent elements in written text for the process of perception is described. It can lead to dispersion of attention, creation of the false image, simplification, declining of thinking activity and memorization, and then to incorrect reproduction. The theoretical foundations were substantiated by the experimental data. To stimulate the memorizing activity the

recurrent coefficient should not exceed the limits of 0.20-0.25. The data obtained may be applied in the process of language teaching.

Keywords: text generation, perception, information comprehension, memorization, speech, semantic strain, recurrency, deixis.

ORCID: 0000-0001-9735-3715

Екатерина Валентиновна Олександренко
доктор психологических наук, профессор,
заведующая кафедрой иностранных языков
Хмельницкий национальный университет,
г. Хмельницкий, Украина
oleksandrenkok@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4667-6252

Ольга Валериевна Мысечко
кандидат педагогических наук, доцент кафедры перевода,
Национальная академия Государственной пограничной службы Украины имени
Богдана Хмельницкого,
г. Хмельницкий, Украина
ov.mysechko@ukr.net

ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВОСПРИЯТИЯ И ПОНИМАНИЯ ИНОЯЗЫЧНЫХ ТЕКСТОВ

Статья посвящена проблемам исследования лингвистических и психолингвистических факторов, влияющих на процесс восприятия и понимания иноязычных текстов, что является важной составляющей в подготовке будущих специалистов по международным отношениям. Согласно современным представлениям на уровне текста реализуется замысел высказывания, происходит взаимодействие языка и мышления. Описаны наиболее распространенные концепции исследования текста, в частности лингвистическая, психологическая, методическая, психолингвистическая. Проанализированы категории семантической напряженности и лексической рекуррентности, влияющие на восприятие, понимание, запоминание текстового материала. Семантическая напряженность текста определена как субъективная категория, обусловленная степенью смысловой и содержательной новизны текста для реципиента. К основным факторам, повышающим семантическую напряженность текста относят: лексические единицы с широкой семантикой, специальную терминологию, дейктические единицы, окказиональные слова, слова с имплицитным значением, аббревиации и имена собственные, референтную неоднозначность лексических единиц и т.д. Определено, что семантическая напряженность может выполнять две основные функции: конструктивную и деструктивную, где конструктивность напряженности состоит в том, что она представляет собой источник новой информации, а ее деструктивность вызывает неадекватное восприятие и понимание. Под рекуррентностью понимается механизм порождения, репрезентации и актуализации смысла. Указано, что рекуррентность можно исследовать в широком и узком контекстах. В узком смысле рекуррентность рассматривается как повтор на уровне структурной организации текста, где она репрезентируется соответствующими единицами на фонетическом, морфологическом, лексическом, синтаксическом

уровнях. В широком понимании рекуррентность – это культурная и лингвокультурная универсалия, являющаяся ключевой для гуманитарных наук. Определено, что чрезмерная насыщенность письменного текста рекуррентными единицами негативно влияет на процесс перевода, вызывая рассеивание внимания, создает ложное представление о простоте и доступности материала, снижает запоминание, что на практике ведет к неправильному воспроизводству. Теоретические положения были подтверждены экспериментальными данными: для успешного запоминания коэффициент рекуррентности должен быть в пределах 0,20 – 0,25. Полученные результаты могут быть использованы в процессе обучения как устному, так и письменному видам перевода.

Ключевые слова: порождение текста, восприятие, понимание информации, запоминание, речь, семантическая напряженность, рекуррентность, дейксис.

Постановка проблеми. Феномен сприйняття і розуміння не перестає бути предметом досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців протягом останніх десятиріч. Безперечним є той факт, що розуміння сутності предмета, явища, процесу нерозривно пов'язане з отриманням суб'єктом пізнавальної діяльності достатньої інформації про матеріальний та духовний світ.

За сучасними уявленнями, текст є унікальною складною словесною цілісністю, у якій зосереджені процес і пізнання дійсності, тобто саме на рівні тексту, а не речення реалізується задум висловлювання, проходить взаємодія мови і мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед найбільш поширених концепцій дослідження тексту виділимо наступні: логічний неопозитивізм (М. Шлік, 1985; Р. Карнап, 2002), теорія лінгвістичного аналізу (Л. Вітгенштайн, 1985; Дж. Остін, 1986; О.О. Селіванова, 2002), структуралізм (Ф. де Соссюр, 1973; Р. Барт, 2002). Заслужують на увагу і герменевтичні аспекти, де ключовими категоріями виступають розуміння та інтерпретація (Г.І. Богін, 1986; О.В. Васильєва, 2000; Г. Гадамер, 1988).

Прихильники психолінгвістичного підходу (Л.С. Виготський, 1991; О.О. Леонт'єв, 1999; М.І. Жинкін, 1982; О.О. Залевська, 2005; О.О. Залевська, І.Л. Медведева, 2002; С.В. Засекін, 2006; Н. Cuyskens, Rene' Dirven, John Taylor, 2003) розглядають розуміння як побудову проєкції тексту. Зокрема, О.О. Леонт'єв зазначає, що основною закономірністю розуміння тексту є здатність інформації до згортання, у процесі якого здійснюється переведення її у внутрішнє мовлення. Найвищим ступенем розуміння, на думку вченого, є можливість вільного викладу суб'єктом зрозумілої йому інформації, закодованої в тексті, власними словами, а це досягається лише за умови переведення сприйнятої інформації у внутрішній код реципієнта [23, с. 134–135]. Сучасні дослідники тексту у якості методу вивчення свого об'єкта використовують когнітивний підхід, який лежить в основі когнітивної лінгвістики

Метою статті є дослідження прагматично значимих, але недостатньо вивчених характеристик тексту: семантичної напруженості та рекуррентності лексичних одиниць як психологічних чинників, що впливають на процеси сприйняття, осмислення, запам'ятовування текстового матеріалу і його подальшого відтворення.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. У реалізації мети зазначеної статті нами використано загальнонаукові методи *теоретичного* рівня, а саме: концептуальний аналіз наукової літератури з використанням інтерпретації, систематизації та узагальнення, а також *емпіричні* – спостереження, психолінгвістичний аналіз якості розуміння та інтерпретації іншомовного тексту,

формульовальний експеримент, аналіз отриманих емпіричних даних. В основі нашого розуміння тексту лежать наступні міркування:

- 1) Текст – це продукт відображення ситуації.
- 2) Текст є вербально вираженою і знаково зафіксованою реакцією на ситуацію.
- 3) Будучи фрагментом екстралінгвістичної і лінгвістичної реальності, текст володіє цілим рядом формальних і змістових категорій.
- 4) Будучи основним засобом спілкування, текст живе саме в комунікації – в момент породження і в момент сприйняття.
- 5) Текст – це витвір людини, тому він пов'язаний з особливостями людської свідомості і мислення.

Лінгвістичний підхід до аналізу тексту характеризується вивченням внутрішньоструктурних факторів, що лежать в основі організації тексту. Зв'язність, цілісність, семантична завершеність розглядаються як основні ознаки текстових одиниць. Виділяються граматичні, лексичні і інтонаційні засоби, які забезпечують основну текстоутворюючу властивість – зв'язність [12; 3; 26].

У свою чергу психологія займається засобами психічної діяльності при породженні тексту і його сприйнятті. Завдання психологічного аналізу у дослідженні тексту є дещо ширшим, ніж лінгвістичний підхід «у чистому вигляді». Тут дослідник стикається як із суто психологічними проблемами аналізу, так і з лінгвістичними аспектами, без яких неможливо обійтись, оскільки текст має безпосередньо мовленнєве оформлення і, відповідно, його психологічне дослідження буде емпіричним [5; 21-23].

Методика цікавиться текстом як однією із можливих одиниць навчання іноземних мов. Ряд учених-методистів [18; 20; 27] розглядають текст як основну одиницю комунікації, і, виходячи з цього, аналізують тексти з точки зору їхньої придатності до процесу навчання. Методика, таким чином, здійснює практичну реалізацію лінгвопсихологічних досліджень, висуваючи за мету використання даних, отриманих під час психологічних і філологічних досліджень, для найбільш успішного і швидкого навчання іноземних мов.

Питання про семантичну напруженість у вітчизняному мовознавстві було вперше поставлено в роботах В.Г. Адмоні [1]. Основну увагу автор приділяв синтаксичній напруженості, розуміючи під нею просторове розташування окремих членів речення у межах одного речення (наприклад, розміщення підмета і присудка, присвійного займенника і іменника відносно один одного). Чим далі стоять члени речення, які тяжіють один до одного, тим сильніша синтаксична напруга тексту. Основна функція такої напруги полягає у створенні додаткового чинника, який забезпечує об'єднання речень у синтаксичне ціле. У межах тексту, як зазначає В.Г. Адмоні, можуть бути і інші види напруженості: лексична напруженість, стилістична тощо. На думку Н.М. Остринської, напруженість тексту створюється різними засобами, які забезпечують емотивно – експресивну складову тексту [25]. Варто зауважити, що конструктивність напруженості полягає у тому, що вона являє собою джерело нової інформації. Але якщо вона залишається не зрозумілою для адресата, і він не може зробити її доступною для іншого, тоді вона перетворюється у деструктивну. Те, що є цілком достовірним для одного реципієнта, вимагає пояснень для іншого. А якщо взяти до уваги відомий вислів В. Гумбльдта, що «ніхто не розуміє слово так само, як інший...Тому будь-яке розуміння є завжди і нерозуміння...», тоді завдання ускладнюється [13]. Звідси впливає поліваріантність розуміння тексту.

Звідси можна зробити висновок, що напруженість – категорія суб'єктивна, зумовлена складнощами, які виникають при сприйнятті змісту тексту різними

реципієнтами, що відрізняються один від одного фоновими знаннями, соціально – психологічними настановами, ціннісними орієнтаціями.

Вивчення інших видів напруженості тексту, встановлення ролі цього фактора в організації і сприйнятті текстового твору, елементів, які зумовлюють існування певних різновидів напруженості, можуть сприяти визначенню закономірностей побудови тексту, встановленню психологічних чинників, які впливають на розуміння та сприйняття письмового матеріалу. Це, у свою чергу, є суттєвим моментом для відбору учбових текстів, визначення логіки їх передачі і ступеня складності для засвоєння учасниками навчального процесу.

Беручи до уваги вказані проблеми і практичну відсутність досліджень із даної тематики, доцільним було провести лексико-статистичний аналіз з метою виявлення факторів, що викликають семантичну напруженість тексту, дати їй визначення, дослідити функції, запропонувати формулу семантичної напруженості і виявити можливості її застосування в процесі відбору і організації навчального матеріалу для навчання іноземної мови.

Певною мірою семантична напруженість співвідноситься із напруженістю речення, яку розглядає німецький лінгвіст К. Боост. Учений вважає, що напруженість досягає мінімуму в якійсь точці речення і повністю знімається в кінці [30]. Із даним твердженням можна погодитися у тому випадку, коли аналізувати ізольовані від тексту речення. Якщо вивчати текст у його цілісності, то семантична напруженість доволі рідко знімається у межах одного речення.

Семантична напруженість зумовлена не лише лексичними, але й деякими психолінгвістичними факторами породження і сприйняття мовленнєвого повідомлення, усного чи письмового. Варто зауважити, що за спостереженнями семантична напруженість письмового тексту вища, ніж в усному повідомленні.

Вбачається доцільним виділити кілька чинників, які викликають семантичну напруженість тексту. Перш за все, це так звані слова широкої семантики. Як відомо, це такі одиниці комунікації, які можуть називати поняття лише з опорою на інші одиниці мови, що володіють конкретним лексико-семантичним змістом. В сучасній англійській мові це такі слова, як, наприклад: *fact, thing, material, substance, matter, deal, treat* тощо.

До цього ж типу лексичних одиниць варто віднести дейктичні засоби мови і деякі розряди займенників та прислівників. Використання цих засобів у процесі передачі мовленнєвого повідомлення створює і зумовлює постійну мислительну діяльність реципієнта, дозволяє відокремити головне від другорядного, сприяє концентрації думки. Думка читача рухається не по прямій, а стрибкоподібно, постійно повертаючись назад чи забігаючи наперед, співвідносячи семантичний зміст таких лексичних одиниць з їх конкретним наповненням у даному контексті. Напруженість тексту зростає залежно від того, як далеко один від одного стоять одиниці з широкою семантикою і їхні конкретизатори: чим більш дистантно вони розташовані, тим більша семантична напруженість тексту.

Важливим чинником створення семантичної напруженості тексту є також і використання у ньому повторних найменувань. Цей прийом значно сприяє зростанню семантичної напруженості, незалежно від частоти використання. Повторне найменування, як свідчать наші спостереження, широко застосовується у художній літературі, трохи менше у науковій. Однак його використання значно сприяє наростанню семантичної напруженості тексту, незалежно від частоти вживання. Навпаки, низька частотність використання того чи іншого прийому, у нашому випадку повторного найменування, робить його ще більш вагомим стосовно лексико – граматичного значення. Як вбачається, цей психолінгвістичний фактор значно

переважає інші фактори, які зумовлюють семантичну напруженість тексту. Якщо перші із згаданих чинників семантичної напруженості мають формальну лексичну опору в тексті, то фактор повторного найменування може і не мати такої опори. Зняття семантичної напруженості у такому випадку проходить завдяки логічному і психолінгвістичному аналізу тексту реципієнтом. Розглянемо наступний уривок: «The patient was operated on the 3-d day after admission. The operative procedure used was that of Billroth II operation. The postoperative treatment was in a whole uneventful, except that on the 2nd postoperative day slight hemorrhage occurred... So the treatment used for this case of intestinal disorder may be regarded as quite promising in such conditions». (Хворого прооперували на третій день після прийому в лікарню. Йому провели операцію за методом Більбота II. Загалом післяопераційний період проходив без ускладнень, правда на другий день була невелика кровотеча... Отже, застосований метод лікування шлунково-кишкового тракту можна вважати перспективним для подібних випадків). Виступаючи засобом повторного найменування, слово *treatment* повинно бути співвіднесене у даному контексті із словосполученням *Billroth II operation*, яке знаходиться від нього в інтервалі чотирьох речень. Зрозуміло, що правильне декодування останнього речення, співвіднесення слова *treatment* зі своїм опорним словом вимагає певних мисленневих зусиль під час сприйняття, хоча всі ці процеси проходять непомітно, ніби самі собою.

Наявність прихованих смислів теж є чинником, який викликає напруженість тексту. У змісті висловлювання присутні невербалізовані адресантом знання, які знаходяться над мовною системою, в області інтуїції читача, і вимагають від адресата напруженої інтелектуальної роботи для отримання семантичного висновку. Індуковані знання відновлюються адресатом на основі свого досвіду і порівняння певного фрагмента тексту з усіма попередніми. Звідси виникає протиставлення імплікацій і інференцій. Імплікація – це те, що має на увазі адресант, а інференція – це мислительна діяльність адресата, когнітивна операція під час якої читач, опираючись на відомості, що містяться безпосередньо у тексті, виходить за межі буквального значення одиниць і здатний розгледіти більше змісту у мовній формі, ніж зафіксовано в її окремих частинах [22]. Інформаційна новизна і змістова насиченість тексту збагачуються завдяки інференції, яка виявляє приріст смислу не за рахунок зорових чи слухових систем, а під час мислительної діяльності. Вивідні знання роблять опис економнішим. Лакуни, алюзії, цитування підвищують поріг сприйняття напруженого тексту.

Змістова доступність – це результат комунікування знань. Вербальні знання виражені у лінгвістичних одиницях, невербальні знання представлені у вигляді образів, чуттєвого досвіду, схем тощо. Перехід від незнання до знання можливий за умови нейтралізації напруженості тексту.

До перерахованих чинників, які сприяють напруженості тексту можна віднести власні назви, різного роду скорочення, okazіonalіzmi. Рівень знань адресанта і адресата про зовнішній світ нейтралізується за допомогою конверсаційних правил вербалізації цих знань. Якщо цього не трапляється, виникає напружений текст.

У межах одного і того ж тексту всі фактори напруженості можуть перетинатися, переплітатися, взаємодіяти і зумовлювати один одного. Створюється складна сітка психолінгвістичних посилок сприйняття викладеного матеріалу. Думка постійно рухається, відкидає несуттєве (часто виражене саме засобами, які викликають семантичну напруженість), відшукує головне, повертається до уже створеного або антиципує майбутнє.

Перераховані лексичні засоби є основними у створенні *семантичної напруженості* тексту, яку можна визначити як психолінгвістичний фактор мовлення, що сприяє об'єднанню частин твору в єдине ціле, створює логічну і лінгвістичну канву всієї роботи, стимулює активну мислительну діяльність читача та веде до більш успішного засвоєння матеріалу.

Чим більше факторів семантичної напруженості у межах одного твору, тим вища його напруженість. Коефіцієнт напруженості можна визначити за формулою:

$$K_s = \frac{N_s}{N_g}$$

де K_s – коефіцієнт семантичної напруженості тексту; N_s – кількість слів, які вимагають розкриття своєї семантики з опорою на інші лексичні одиниці; N_g – загальна кількість задіяних лексичних одиниць. У проаналізованих текстах коефіцієнт семантичної напруженості коливався від 0,06 до 0,1.

Рекурентність лексичних одиниць у межах одного тексту є протилежною семантичній напруженості, але вона також значно впливає на процеси сприйняття і осмислення текстового матеріалу.

Рекурентність як явище мови розглядалось в роботах Е.П. Шубіна [29], Белокопитової І.О [4]. Рекурентність – це повтор лексичних одиниць для позначення одного й того ж предмета, явища, події. На перший погляд може видатись, що рекурентність повинна полегшити процес сприйняття і осмислення тексту, оскільки у даному випадку всі явища, події, предмети називаються своїми безпосередніми іменами, все у тексті визначено і не вимагає додаткової роботи думки. Насправді це не так. Надмірна повторюваність слів призводить до розпорошування уваги, створення хибного уявлення про простоту і доступність читання. Виникає спад мисленнєвої активності, а на практиці це призводить до зниження запам'ятовування і наступного відтворення прочитаного матеріалу.

Рекурентність також можна визначити у вигляді коефіцієнта за формулою:

$$K_r = \frac{N_r}{N_g}$$

де N_r – кількість рекурентних одиниць; N_g – загальна кількість використаних лексичних одиниць. Чим вищий коефіцієнт рекурентності, тим складнішим є сприйняття тексту, його запам'ятовування і відтворення.

Для перевірки теоретичних положень про вплив семантичної напруженості та рекурентності лексичних одиниць на якість сприйняття і осмислення текстового матеріалу був проведений експеримент у групах третього курсу факультету міжнародних відносин нашого ЗВО. Студентам потрібно було здійснити усний переклад з аркуша частину науково-популярного тексту без попередньої підготовки. Відповіді записувались на диктофон і пізніше аналізувались експериментатором. Студентам пропонувалось два тексти – один контрольний, взятий із оригінального джерела, коефіцієнти рекурентності і напруженості якого були рівними відповідно 0,36 і 0,06, а інший – експериментальний. Експериментальних текстів було два: один із підвищеним коефіцієнтом семантичної напруженості ($K_s=0,17$), а другий – із підвищеним коефіцієнтом рекурентності ($K_r=0,62$). Студенти спочатку повинні були прочитати контрольний текст і здійснити його усний переклад з аркуша, пізніше вони отримували експериментальний текст. Оцінювання рівня розуміння та відтворення іншомовного тексту здійснювали за такими критеріями:

- 1) ступінь збереження головного змісту тексту оригіналу в тексті перекладу;
- 2) правильність мовного оформлення;

- 3) відсутність невмотивованих пауз;
- 4) чіткість вимови;
- 5) плавність та гнучкість мовлення.

Окрім того, студентів просили дати суб'єктивну оцінку труднощів сприйняття кожного із текстів. Обидва експериментальних тексти були попередньо опрацьовані у відповідності до поставлених цілей, тобто в одному випадку в текст були штучно введені лексичні елементи, які підвищували коефіцієнт семантичної напруженості, а в іншому, навпаки, одиниці широкої семантики замінювались словами конкретної семантики. Довжина текстів була приблизно однакова і визначалась смисловою завершеністю уривка.

Результати констатувального дослідження виявили основні труднощі, з якими студенти зіткнулися під час здійснення усного перекладу з аркуша: викривлення суттєвої інформації, зміна змісту тексту, велика кількість невмотивованих пауз, буквализмів, безліч слів-паразитів, самовиправлень, тавтологій, русизмів. При викладенні змісту контрольного тексту рівень відтворення складав 60–70% оригінального тексту; при здійсненні перекладу експериментального тексту обсяг відтворення знижувався і складав 45–55% для текстів із підвищеною семантичною напруженістю і рекурентністю. Суб'єктивні оцінки студентів стосовно складності текстів, їх сприйняття і наступного відтворення співпали із об'єктивними даними аналізу письмових робіт.

Проведене дослідження дозволило експериментально підтвердити висловлене припущення про вплив семантичної напруженості і рекурентності лексичних одиниць на сприйняття і наступне відтворення тексту. Результати експерименту засвідчили, що надмірна повторюваність одних і тих же лексичних елементів у межах одного тексту, так само як і використання великої кількості слів – заміників, дейктичних знаків чи слів із широкою семантикою, okazionalizmів, алюзій, тощо ускладнює процес сприйняття і осмислення прочитаного текстового матеріалу, призводить до смислових неточностей і спотворення при подальшій передачі загального змісту тексту.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Ще раз підтвердився висновок про те, що текст - це не довільно організована єдність усіх його складових, а чітко збалансована система, порушення якої здатне викликати нерозуміння і подальше адекватне відтворення. Проведене дослідження дозволило дійти ще одного висновку у методичному плані, а саме: при створенні штучних навчальних текстів з метою стимулювання успішного запам'ятовування нових лексичних одиниць варто враховувати коефіцієнт рекурентності, який за попередніми розрахунками повинен коливатися в межах 0,20–0,25. Надмірне збільшення цього коефіцієнта може призвести до зворотного результату: запам'ятовування не лише не покращується, але, навпаки, погіршується. Подальшими розвідками у цьому напрямку може бути укладання рекомендацій щодо організації навчання усного (синхронного і послідовного) та письмового видів перекладу у системі підготовки майбутніх перекладачів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адмони В.Г. Синтаксическое напряжение в стихе и прозе. *Инвариантные синтаксические значения и структура предложения (Доклады на конференции по теоретическим проблемам синтаксиса)*. Москва : Наука, 1969. С. 5–16.
2. Барт Р. Від твору до тексту. *Антологія світової літературно-критичної думки 20 ст.* Львів: Вид-во «Літопис», 2002. С. 451–458.
3. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М. : Искусство, 1979. 424 с.

4. Белокопытова И.А. Рекуррентность как лингвокультурная категория (на материале русского и немецкого языков). Автореферат... канд. филол. н. Краснодар, 2010. 18 с.
5. Богин Г.И. Типология понимания текста. Калинин : КГУ, 1986. 86 с.
6. Валгина Н.С. Теория текста. Москва : Логос, 2003. 173 с.
7. Васильева О.Ф. Методика интерпретационного типа в практике обучения чтению. Москва : МГУ, 2000. 126 с.
8. Витгенштейн Л. Философские исследования. *Новое в зарубежной лингвистике*. М. : Прогресс, 1985. Вып. 16. С. 79–128.
9. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе: Монография. М.: Высшая школа, 1986. 416 с.
10. Выготский Л.С. Педагогическая психология. М. : Педагогика-Пресс, 1991. 536 с.
11. Гадамер Х.Г. Истина и метод. М. : Прогресс, 1988. 704 с.
12. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М. : Наука, 1981. 140 с.
13. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. М. : Прогресс, 1984. 400 с.
14. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. М. : Наука, 1982. 159 с.
15. Залевская А.А. Психолингвистические исследования. Слово. Текст: Избранные труды. Москва : Гнозис, 2005. 542 с.
16. Залевская А.А., Медведева И.Л. Психолингвистические проблемы учебного двуязычия. Тверь : Тверской гос.ун-т, 2002. 194 с.
17. Засєкін С.В. Психолінгвістичні аспекти перекладу. Луцьк : ВІЕМ, 2006. 144 с.
18. Зимняя И.А. Репродуктивность и продуктивность в обучении иностранным языкам. *Иностранные языки в школе*. 1992. № 1. С.16–20.
19. Карнап Р. Философия пространства и времени. М. : Изд-во Либроком, 2009. 321с.
20. Клычникова З.И. Психологические особенности обучения чтению на иностранном языке. М. : Просвещение, 1983. 206 с.
21. Колобаев В.К. Психология восприятия и организация учебного материала. *Вопросы психологии*. 1989. №6. С. 61–69.
22. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
23. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. Москва : Смысл, 1999. 287с.
24. Остин Дж. Слово как действие. *Новое в зарубежной лингвистике*. М.: Прогресс, 1986. Вып. 17. С. 22–130.
25. Остринская Н.Н. Лексические средства создания эмоционально – экспрессивной напряженности художественного дискурса. *Человек. Язык. Культура*. Киев : Издательский дом Дмитрия Бурого, 2013. Ч. 2. С. 327–333.
26. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. К. : Фитосоциоцентр, 2002. 336 с.
27. Скалкин В.Л. Основы обучения устной иноязычной речи. М. : Рус.яз., 1981. 248 с.
28. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики. М. : Высш.шк., 1973. 342 с.
29. Шубин Э.П. Языковая коммуникация и обучение иностранным языкам. М. : Просвещение, 1972. 351 с.
30. Boost K. (1964) *Neue Untersuchungen zum Wesen und zur Struktur des deutschen Satzes*. Berlin : Akademie-Verlag. 88 p.
31. Cuyckens H., Dirven Rene', Taylor John-R. Cognitive Approaches to Lexical Semantics. *Cognitive Linguistic Research*, vol. 23. 2003. Mount de Gruyter, Berlin, New York.
32. Schlik M. *General Theory of Knowledge*. 1985. Open Court Publishing. 410 p.

33. Wasilewski J. Contemporary Understanding of the Reading Process and Reading Strategies Used by ESOL Learners while Reading a Written Discourse [Electronic Discourse] *Humanising Language Teaching*. Issue 4. 2009. Available at: <http://hltmag.co.uk/aug09/mart02.htm>.

REFERENCES

1. Admoni, V.G. (1969). Sintaksichskoye napryazheniye v stikhye i prozye [Syntactic tension in poetry and prose] *Invariantnyie sintaksicheskiye znacheniya i structura predlozheniya (doklady na konferentsii po tyeoreticheskim problemam sintaksisa – Invariant syntactic meanings and sentence structure (Reports at the conference on theoretical problems of syntax)*, Moscow : Nauka [in Russian].
2. Bart, R. (2007). Vid tvorcu do tekstu [From work to text] *Antologiya svitovoyi literaturno – krytychnoyi dumky XX st. Anthology of the world literary – critical thought*. Lviv: Vyd-vo «Litopys» [in Ukrainian].
3. Bakhtin, M.M. (1979). *Estetika slovesnogo tvorchestva [Aesthetics of Verbal Art]*. M : Logos [in Russian].
4. Belokopytova, I.A. (2010). Rekurrentnost' kak lingvokulturnaya kategoriya (na material russkogo i nemetskogo yazykov) [Recurrency as a linguistic and cultural category]. *Extended summary of Ph.D. dissertation*. Krasnodar : Krasnodar State University [in Russian].
5. Bogin, G.I. (2003). *Tipologiya ponimaniya teksta [Typology of text comprehension]*. Kalinin: Kalin State University [in Russian].
6. Valgina, N.S. (2003) *Teoriya tyeksta [Theory of Text]*. Moscow : Logos [in Russian].
7. Vasilyeva, O.F. (2000). *Metodika interpretatsionnogo tipa v praktike obucheniya chtyeniyu [Method of interpretational type in practice of teaching reading]*. Moscow : MGU [in Russian].
8. Vitgenstein, L. (1985). Filosofskiye issledovaniya [Philosophical researches]. *Novoye v zarubezhnoi lingvistike - New in foreign linguistics, 16*. Moscow : Progress [in Russian].
9. Vlahov, S., Florin, S. (1986). *Neperevodimoye v perevode: monografiya [Untranslatable in translation: monograph]*. Moscow : Vysshaya shkola [in Russian].
10. Vygotsky, L.S. (1991). *Pedagogicheskaya Psikhologiya [Educational Psychology]*. Moscow : Pedagogika-Press. [in Russian].
11. Gadamer, H.-G. (1988). *Istina i metod [Truth and method]*. Moscow : Progress [in Russian].
12. Galperin, I.R. (1981). *Tekst kak ob'yekt lingvisticheskogo issledovaniya [Text as an object of linguistic research]*. Moscow : Nauka [in Russian].
13. Humboldt, W. (1984). *Izbrannyye trudy po yazykoznaniiyu [The selected works on linguistics]*. Moscow : Progress [in Russian].
14. Zhinkin, N.I. (1982). *Rech kak provodnik informatsii [Speech as a conduit of information]*. Moscow : Nauka [in Russian].
15. Zalevskaya, O.O. (2005). *Psikholingvisticheskiye issledovaniya. Slovo. Tekst: Izbrannyye trudy [Psycholinguistic researches. Word. Text: Selected works]*. Moscow : Gnozis [in Russian].
16. Zalevskaya, O.O, Medvedeva, I.L. (2002). *Psikholingvisticheskiye problemy uchebnogo dvuyazychiya [Psycholinguistic problems of educational bilingualism]*. Tver : Tver State University [in Russian].
17. Zasyekin, S.V. (2006). *Psikholingvistichni aspekty perekladu [Psycholinguistic aspects of translation]*. Lutsk : VIEM [in Ukrainian].

18. Zimnyaya, I.A. (1992). Reproductivnost' i produktivnost' v obuchenii inostrannym yazykam [Reproductivity and productivity in foreign languages teaching]. *Inostrannyye yazyki v shkole – Foreign languages in school, 1*. [in Russian].
19. Karnap, R. (2009). *Filosofiya prostranstva i vremeni [Philosophy of space and time]*. Moscow: Librokom [in Russian].
20. Klychnikova, Z.I. (1983). *Psikhologicheskiye osobennosti obucheniya chteniyu na inostrannom yazyke [Psychological peculiarities of teaching reading of foreign texts]*. Moscow: Prosvyeshcheniye [in Russian].
21. Kolobayev, V.K. (1989). Psikhologiya vospriyatiya i organizatsiya uchebnogo materiala [Psychology of perception and organization of educational material]. *Voprosy psikhologii – Issues of psychology, 6*. [in Russian].
22. Kubryakova, Ye.S. (2004). *Yazyk i znaniye. Na puti polucheniya znaniy o yazyke: chasti rechi s kognitivnoi tochki zreniya. Rol yazyka v poznanii mira [Language and Knowledge. On the way to knowledge acquisition about language: parts of speech from the cognitive point of view. Role of language in cognition of the world]*. Moscow : Yazyki slavyanskoi kultury [in Russian].
23. Leontyev, A.A. (1999). *Osnovy psikholingvistiki [Fundamentals of psycholinguistics]*. Moscow: Smysl [in Russian].
24. Austin, J. (1986). Slovo kak deistviye [Word as action], *Novoye v zarubezhnoi lingvistike - New in foreign linguistics, 17*. Moscow : Progress [in Russian].
25. Ostrinskaya, N.N. (2013). Leksicheskiye sredstva sozdaniya emotsyonalno-ekspressivnoi napryazhonnosti khudozhestvennogo diskursa [Lexical means of emotional-expressive strain creation of literary discourse] *Chelovek. Yazyk. Kultura. Man. Language. Culture*. Kiyev : Izdatelskiy dom Dmitriya Burago [in Russian].
26. Selivanova, Ye.A. (2000). *Osnovy lingvisticheskoi teorii teksta i kommunikatsii [Fundamentals linguistic theory of text and communication]*. Kiev : Fitosotsiotsentr [in Russian].
27. Skalkin, V.L. (1981). *Osnovy obucheniya ustnoi inoyazychnoi rechi [Essentials of teaching speaking a foreign language]*. Moscow: Rus.yazyk [in Russian].
28. Saussure, F.de (2016). *Kurs obshchei lingvistiki [Course of general linguistics]*. Moscow : Librokom [in Russian]
29. Shubin, E. (1972). *Yazykovaya kommunikatsiya i obucheniye inostrannym yazykam [Language communication and teaching foreign languages]*. Moscow: Prosvyeshcheniye [in Russian].
30. Boost, K. (1964). *Neue Untersuchungen zum Wesen und zur Struktur des deutschen Satzes*. Berlin: Akademie-Verlag.
31. Cuyckens, H., Dirven, Rene., Taylor, John-R. (Eds.)(2003). Cognitive Approaches to Lexical Semantics. *Cognitive Linguistic Research, 23*.
32. Schlik, M. (1985). *General Theory of Knowledge*. Open Court Publishing.
33. Wasilewski, J. (2009). Contemporary Understanding of the Reading Process and Reading Strategies Used by ESOL Learners while Reading a Written Discourse [Electronic Discourse] *Humanising Language Teaching, 4*. Available at: <http://hltmag.co.uk/aug09/mart02.htm>.

Бібліографічний опис для цитування:

Олександренко К.В., Мисечко О.В. Психолінгвістичні аспекти сприйняття і розуміння іншомовного тексту. *Психологічний журнал Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2020. № 4. С. 35–46.